

Ольховик Л.А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

ЖЕНЕВСЬКЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Те, що відбувається вже понад 1,5 роки в центрі Європи, в Україні називають по-різному: спеціальна військова операція, конфлікт, збройний конфлікт, збройна агресія, військовий стан. Попри усі ці вишукані терміни, це – війна, яка вбиває людей, знищує інфраструктуру країни, зтирає з лиця землі міста і села. Війна – це гори трупів, ріки крові, океан сліз, тони людського горя, мільйони знівечених доль. Тлумачний словник української мови трактує війну як «організовану збройну боротьбу між державами, суспільними класами тощо» [1]. Тому, без будь-якої підміни понять, в Україні зараз іде війна, а в цей час значно частіше, ніж у мирний час порушуються конституційні права людини. Якщо держава не в змозі забезпечити дотримання положень Конституції, треба шукати нові дієві інструменти, які могли б захистити конституційні права людини, і це робить міжнародне гуманітарне право.

Дослідженням різних аспектів цієї проблематики займалися О. Грабовецький, Н. Горас, А.В. Джуська, А.Я. Палюх, К. Сагайдак, В.А. Дорошенко, О. Бойко, О. Бунчук.

Дана робота має на меті дослідити Женевське право як інструмент захисту конституційного права людей під час війни.

Відповідно до положень Конституції України, «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [2]. Конституцією України встановлено, що «в період дії воєнного стану не може бути обмежені: право на життя, право на повагу до гідності особи, право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на шлюб тощо» [2]. Положення Конституції розповсюджуються і на іноземців та осіб без

громадянства: «іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України».

Під час війни країна, на території якої ведуться бойові дії, не в змозі забезпечити дотримання конституційних прав людини, тому вступає в дію новий інструмент – Женевське право. Це – міжнародні багатосторонні угоди в галузі законів і звичаїв війни, спрямовані на захист жертв збройних конфліктів. Основу сучасного Женевського права чи права Женеві, як його по іншому називають, складають чотири конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.:

1) Конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях;

2) Конвенція про покращення участі поранених і хворих осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;

3) Конвенція про поводження з військовополоненими;

4) Конвенція про захист цивільного населення під час війни і Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р.: Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру і Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 08 грудня 2005 р.

Всі чотири Женевських конвенції ратифіковані Україною 03.07.1954 р. із застереженнями, які пізніше були зняті; Додаткові протоколи I II, ратифіковані 18.08.1989 р., а Протокол III – 22.10.2009 р. Зазначені нормативно-правові акти являють собою систему правил, спрямованих на захист прав людини під час збройних конфліктів. Їх дотримання є обов'язковим у разі будь-якого збройного конфлікту міжнародного характеру (за участю двох чи більше держав) або неміжнародного характеру (в межах однієї держави) [3].

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року передбачає особливий захист «цивільних осіб, які не беруть участі в бойових діях та, перебуваючи в зонах, не виконують

жодної роботи воєнного характеру» [10] з боку нейтральної держави чи якоїсь гуманітарної організації шляхом звернення до протилежної сторони конфлікту. Особливу увагу дана конвенція у ст. 16 приділяє більш вразливим категоріям людей: «Поранені та хворі, а також інваліди та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливим шануванням. Настільки, наскільки дозволяють воєнні фактори, які необхідно враховувати...» [4].

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року передбачає можливість укладення сторонами конфлікту місцевих угод про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породілей та про пропуск служителів культу всіх віросповідань, медичного персоналу та санітарного майна на їхньому шляху до таких зон. Передбачається також спеціальний захист для цивільних лікарень якщо вони організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом. Держави, які є сторонами конфлікту, забезпечують усі цивільні лікарні свідоцтвами, які підтверджують, що вони є цивільними лікарнями та що будівлі, які вони займають, не використовуються для жодних цілей, які могли б позбавити ці лікарні захисту...» [4].

Колони автомобілів або санітарні поїзди на суші чи на спеціально оснащених суднах на морі, які перевозять поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, користуються повагою та захищаються. Літальні апарати, призначені виключно для транспортування поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей або для транспортування медичного персоналу й санітарного майна, не можуть бути атаковані, натомість користуються повагою, коли вони летять на висоті, в час та за маршрутами, які спеціально погоджені всіма заінтересованими сторонами конфлікту. Вони можуть бути позначені відмітною емблемою» [4]. Отже, дана Конвенція передбачає також і захист цивільних об'єктів. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року передбачає захист життя декількох категорій громадян:

– цивільне населення, що не бере безпосередньої участі у збройному конфлікті;

– люди, які перебувають на окупованій території;

– люди, яких евакуюють в безпечні зони;

– поранені;

– хворі;

– інваліди;

– особи похилого віку;

– діти;

– породілля.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими у ст. 3 передбачає, що «з особами, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поводяться за будь-яких обставин гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища чи будь-якими іншими аналогічними критеріями [5].

Із цією метою заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно зазначених вище осіб такі дії:

– насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;

– захоплення заручників;

– наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;

– засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії визнані цивілізованими народами як необхідні» [5].

Детально права цивільних осіб під час воєнних конфліктів регулює «Право Женеви» – частина міжнародного гуманітарного права, норми якого спрямовані на полегшення страждань жертв збройних конфліктів. «Право Женеви» отримало таку назву у зв'язку із низкою конвенцій, які були підписані ще у середині 20 століття у місті Женева.

Вони покликані захищати права: цивільного населення, військовополонених, поранених під час ведення воєнних дій [6].

Отже, Женевське право як інструмент захисту конституційного права цивільного населення під час війни передбачає захист життя, здоров'я, гідності декількох категорій громадян:

- цивільне населення, що не бере безпосередньої участі у збройному конфлікті;
- люди, які перебувають на окупованій території;
- люди, яких евакуюють в безпечні зони;
- поранені;
- хворі;
- інваліди;
- особи похилого віку;
- діти;
- породілля, військовополонені з числа осіб, які брали активну участь у воєнних діях, та ті що склали зброю, поранені.

Список використаних джерел:

1. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 томах. Київ, 1978. Том 1. С. 669.
2. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
3. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник / За загальною редакцією Т.Л. Сироїд. Харків : Право, 2019. С. 128–129.
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/>
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
6. Сагайдак К. Права цивільних осіб під час війни: основи, особливості. URL: <https://pravo.ua/prava-tsyvilnykh-osib-pid-chas-viiny-osnovy-osoblyvosti/>